

Konferences „Latvijas militārajai kartogrāfijai – 90”, 2009.gada 15. jūlijā REFERĀTU ANOTĀCIJAS

Atvaļināts pulkvedis Vilnis Zvaigzne

„Topogrāfi Latvijas atbrīvošanas kara laikā”

Armijas Virspavēlnieka štāba Topogrāfijas nodaļa dibināta 1919.gada 15.jūlijā, un tās pirmais priekšnieks bija kara ierēdnis Jānis Ertelis.

Atbrīvošanas kara laikā ārkārtīgi grūtos apstākļos Virspavēlnieka štāba Topogrāfijas nodaļai izdevās savākt trofeju kartes, tās pavairot un nogādāt karaspēka daļām nepieciešamajā daudzumā.

Veiksmīgs Latvijas armijas nodrošinājums ar kartēm bija Virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Topogrāfijas nodaļas darba rezultāts. Atbrīvošanas kara laikā Topogrāfijas nodaļa bija patstāvīga un darboties spējīga Virspavēlnieka štāba struktūrvienība, kas veiksmīgi pildīja savus uzdevumus. Topogrāfijas nodaļā strādāja sava amata profesionāļi ar izciliem vadītājiem un ar pieredzējušiem karavīriem. Lielākā daļa karavīru un karalaika ierēdņu brīvības cīņu laikā bija brīvprātīgi iestājušies Latvijas armijā un savus dienesta pienākumus pildīja pēc savas labākās sirdsapziņas. Armijas Virspavēlnieka štāba Topogrāfijas nodaļa radīja priekšnoteikumus nacionālās kartogrāfijas attīstībai, neļaujot pazust jau iepriekšējos gadu desmitos izveidotajai kartogrāfiskajai pamatnei.

Pulkvežleitnants Jānis Dreimanis

„Armijas štāba Ģeodēzijas–topogrāfijas daļas ieguldījums Latvijas kartēšanā”

Atbrīvošanas kara pieredze un rūpes par valsts aizsardzību lika nopietni domāt par savas teritorijas kartēšanu. Atbrīvošanas kara laikā Galvenā štāba Topogrāfijas nodaļa bija savākusi daudz trofeju karšu, gan krievu, gan vācu izdevumus. Kaut arī šis krājums nosedza visu Latvijas teritoriju un, to pavairojot, varēja nodrošināt armijas vajadzības ar kartēm vismaz minimāli, tās neapmierināja ne štābus, ne karaspēka vienības, jo tās bija novecojušas, krievu vai vācu valodā, ar atšķirīgiem mērogiem, dažādu matemātisko pamatni un kartogrāfisko izpildījumu. Tomēr tās noderēja kā pamats jaunu karšu sastādīšanai. Valsts teritorijas kartēšana nonāca Galvenā štāba (vēlāk Armijas štāba) uzmanības centrā. Likumsakarīgi, ka valsts teritorijas kartēšanu pārņēma kara resors. Tieši Galvenais štābs noteica kartēšanas galvenos virzienus.

1922.gadā tika izvirzīts uzdevums sastādīt Latvijas topogrāfisko karti mērogā 1:75 000. 1926.gadā noteica mērogu rindu – 1:25 000, 1:75 000 un 1:200 000 mērogu topogrāfiskās kartes, kas paredzētas militāriem uzdevumiem, bet varēja būt arī kā pamatne citām tautsaimniecībā nepieciešamajām kartēm.

Armijas štāba Ģeodēzijas–topogrāfijas daļa samērā īsā laikā veica valsts teritorijas kartēšanu mērogos 1:75 000 un 1:200 000, nodrošinot valsts aizsardzības struktūras un tautsaimniecību ar vienotu kartogrāfisko pamatni.

Dr.sc.ing.h.c. Jānis Klētnieks

„Valsts teritorijas kartēšanas ģeodēziskā pamattīkla izveide 1919.–1940.”

Latvijas ģeodēziskais pamattīkls izveidots valsts teritorijas kartogrāfisko darbu pamatošanai, aizsardzības vajadzībām un agrārās reformas mērniecības darbu nodrošināšanai. Tīklu ierīkoja pakāpeniski, uzmērot ar trigonometriskām metodēm ģeodēziskos punktus un aprēķinot to stāvokli uz Beseļa elipsoīda Zoldnera sfērisko taisnleņķa koordinātu sistēmā četrās nullpunktu zonās. Pamattīklu iedalīja trijās precizitātes kategorijās ar I, II un III klases triangulācijas punktiem, kurus nostiprināja atkarībā no tīkla klases 5–30 km attālumā vienu no otra. Pamattīklu papildināja ar IV un V klases punktiem. Triangulācijas punktus nostiprināja ar apakšzemes centriem, izbūvējot virs tiem novērošanas signālus.

Valsts triangulācijas tīkls saistīts ar kaimiņvalstu ģeodēziskajiem tīkliem. Kurzemes un Zemgales I klases tīkla 27 trijstūri iekļauti arī kopējā Baltijas poligonā, ko starptautiskās sadarbības rezultātā visapkārt Baltijas jūrai izveidoja Baltijas Ģeodēzijas komisija (1924.–1949.). Baltijas

poligona Latvijas daļā noteikti četri astronomiskie punkti un trijām līnijām izmērīts astronomiskais azimuts.

Precīzās līmetņošanas tīkls izveidots 4422 km kopgarumā, un punktu augstumi noteikti Baltijas jūras līmeņa sistēmā.

Dr.habil.hist. Jānis Štrauhmanis

„A. Ošiņa un P. Mantnieka ieguldījums Latvijas kartogrāfijā”

A. Ošiņa un P. Mantnieka kartogrāfijas uzņēmumam bija liela loma Latvijas nacionālās kartogrāfijas veidošanā starpkaru periodā. Kartogrāfijas uzņēmums bija viens no galvenajiem skolas karšu un atlantu sagatavotājiem un publicētājiem. Tajā pēc valsts pasūtījuma tika izdota Latvijas–Lietuvas robežas karte (112 lapas), atsevišķas lapas valsts kartei mērogā 1:75 000, Latvijas ostu plāni un jūras navigācijas kartes. Savukārt P. Mantnieka kartogrāfijas institūts izcēlās ar plašu tūrisma karšu un plānu izdevumu klāstu, ne tikai latviešu, bet arī angļu un citās valodās.

Atvaļināts pulkvežleitnants Aivars Ratkevičs

„Valsts ģeodēziskā tīkla un kartogrāfiskās pamatnes pārmantojamība – mūsu nacionālā bagātība”

1991. gadā atgūstot neatkarību, valsts ģeodēzijas un kartogrāfijas nozare tika veidota no jauna, jo okupācijas periodā Latvijas vietējās pārvaldes iestādēs netika uzturētas un nevarēja pastāvēt neatkarīgas valsts apstākļiem atbilstošas nozares struktūras. Vietējās pārvaldes vajadzībām netika gatavoti arī atbilstoši speciālisti.

Par galveno mantojuma pozīciju var uzskatīt reāli valsts teritorijā ierīkoto ģeodēzisko punktu tīklu un par to iegūto katalogu informāciju, kuru transformējot un piemērojot tapa Latvijas valsts ģeodēziskais tīkls. Jauna ģeodēziskā tīkla izveidošana prasītu lielus materiālos līdzekļus, cilvēkresursus un laika patēriņu, tā ievērojami kavējot nozares attīstību un ierobežojot zemas reformas realizācijas iespējas valstī.

Par nākamo lielāko ieguvumu jāuzskata kartogrāfiskās pamatnes pārmantojamība, kura pirmkārt balstījās (vairākus desmitus gadu) uz pārņemtā ģeodēziskā tīkla parametriem. Šī tīkla elementi un parametri kalpoja un arī pašreiz ietekmē nacionālās kartogrāfiskās pamatnes kvalitāti, zināmā veidā tās saturu un filozofiju.

Atvaļināts pulkvežleitnants Gunārs Goba

„Topogrāfu un kartogrāfu sagatavošana Ģeodēzijas–topogrāfijas daļā”

Latvijas Armijas štāba Ģeodēzijas–topogrāfijas daļas vadība visā savas darbības laikā apzinājās nepieciešamību sagatavot virsniekus kara topogrāfus–speciālistus. No 1926. līdz 1940. gadam tika īstenoti trīs apmācības kursi, kuros virsnieki apguva gan teorētiskas, gan praktiskas zināšanas ģeodēzijā, topogrāfijā, kartogrāfijā un aerotopogrāfijā. Kursus vadīja tādi ievērojami speciālisti un pedagogi kā ģenerālis Andrejs Auzāns, pulkvežleitnants Edvarts Akmentiņš, pulkvežleitnants Pēteris Ozolupe, pulkvežleitnants Vilis Kuške, atv. pulkvedis Georgs Romanovskis, profesori Alvilis Buholcs un Jēkabs Cizarēvičs, kapteinis Aleksandrs Gozīts u.c.

Kursus beigušie virsnieki līdz pusgadam vai ilgāk tika piekomandēti Ģeodēzijas–topogrāfijas daļai, lai iegūtu lielāku praksi, un pieskaitīti kara topogrāfu dienestam ar tiesībām dienēt amatos, kuri paredzēti virsniekiem ar kara topogrāfa izglītību.

Prof. Dr.phys. Jānis Balodis

„Ģeodēziskie pētījumi Latvijas Universitātē”

Latvijas Universitātes Ģeodēzijas institūtam šogad aprit 85 gadi. LU Ģeodēzijas institūts tika izveidots 1924. gadā, reizē ar citiem zinātniskajiem institūtiem, kuri veidoti, lai veicinātu zinātnes attīstību kā bāzi valsts augsto tehnoloģiju attīstībai un mācību spēku augsta zinātniskā potenciāla nodrošināšanai. LU Ģeodēzijas institūts pastāvēja no 1924.gada līdz 1944.gadam. Tas tika atjaunots ar nosaukumu Ģeodēzijas un ģeoinformātikas institūts 1994.gadā, atdaloties pētnieku grupai no LU Astronomiskās observatorijas. Referātā sniegts īss pārskats par mūsdienu ģeodēzijas zinātni un par zinātniskajiem pētījumiem LU Ģeodēzijas un ģeoinformātikas institūtā.

Ģeodēzija ir tā zinātne, kas rada matemātisko pamatu kartogrāfijai, lidmašīnu, ballistisko raķešu, tanku un citu modernās kara tehnikas veidu vadībai. Mūsdienu militārās zinātnes ir tādās

pašās attīstības pakāpēs kā kosmonautika, atomfizika, ģeofizika, datorzinātnes un citas modernās zinātņu nozares. Ģeodēzijas un kartogrāfijas attīstības gaitā ir izveidojušās dažādas papildu zinātņu nozares, piemēram, ģeodinamika, ģeoinformācijas sistēmas, vides tālīzpēte no zemes, gaisa un kosmosa, globālās navigācijas sistēmas u.c.

Mg.geogr. Vita Strautniece

„Ģeogrāfiskie nosaukumi Latvijas topogrāfiskajās kartēs”

Ģeogrāfiskie nosaukumi ir būtisks topogrāfisko karšu satura komponents. Kartē attēlojamo nosaukumu kopumu ietekmē gan konkrētās kartes sagatavošanas mērķis, mērogs un tehniskās iespējas, gan attēlojamā apvidus valodas un ģeogrāfiskās īpatnības, gan citi faktori. Tādēļ laika gaitā, kopš nacionālo topogrāfisko karšu sagatavošanas pirmsākumiem, Latvijas kartēs attēlotais vietvārdu kopums ir redzami mainījies.

Latvijas ģeogrāfisko nosaukumu sagatavošana topogrāfiskajām kartēm padomju okupācijas periodā bija sveštautiešu rokās, pie tam nosaukumi tika rakstīti krievu alfabēta burtiem. Pēc valstiskās neatkarības atgūšanas izrādījās, ka kirilicā atveidotos nosaukumus nav iespējams adekvāti pārcelt atpakaļ uz latviešu rakstību, savukārt nacionālie vietvārdu krājumi bija bez pietiekamas kartogrāfiskās piesaistes. Darbu nācās atsākt no pamatiem – apzinot esošos vietvārdu krājumus un avotus, kā arī veicot visas valsts teritorijas totālo toponīmisko apsekošanu. Šim nolūkam Valsts zemes dienestā 1994. g. izveidoja specializētu struktūrvienību – Toponīmikas nodaļu (tagad – Toponīmikas laboratorija v/a „Latvijas ģeotelpiskās informācijas aģentūra”). Kopš tā laika valsts kartēm ģeogrāfiskos nosaukumus sagatavo (vai arī kartogrāfu sagatavotos pārbauda) toponīmikas speciālisti. Ir izveidota elektroniska Vietvārdu datubāze (122 000 vietvārdu), izstrādāti principi un metodes vietvārdu datu vākšanai, apstrādei un lietošanai kartēs. Liela uzmanība tiek pievērsta arī latviešu valodas reģionālo īpatnību atspoguļošanai karšu toponīmijā.

Andris Zelmanis

„Mūsdienu sasniegumi Latvijas kartogrāfijā un perspektīvas”

Līdz ar Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas brīdi sākās virzība uz savas valsts kartogrāfijas sistēmas izveidi. Latvijas valsts kartogrāfija aptuveni 15 gadu laikā ir spērusi milzu soli modernās kartogrāfijas jomā, ieņemot cienīgu vietu pasaules un Eiropas attīstīto kartogrāfijas valstu saimē.

Referātā tiks sniegts neliels vēsturisks ieskats militārās kartogrāfijas sākumam Latvijā, kad 1996. gadā tika uzsākta NATO standartiem atbilstošas M 1:50 000 topogrāfiskās kartes ražošana. Uzskaitīti pašreiz ražotie svarīgākie militārās kartogrāfijas produkti. Sīkāk tiks atspoguļoti daži pēdējā pusgada sasniegumi, kas nodrošina Latvijas kā NATO dalībvalsts atbildību kartogrāfijas jomā.

Tiks sniegts ieskats par nākotnes galvenajiem Latvijas uzdevumiem militārās kartogrāfijas jomā, īpašu vērību veltot vispasaules kartogrāfijas integrācijas jomai un ģeoinformācijas lietotāju izglītošanas jautājumiem.

Juris Ciganovs

„Latvijas Brīvības cīņu piemiņas vietu karte”

Sadarbojoties Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūrai un Latvijas Kara muzejam ir izveidota karte, kas ir veltījums mūsu varonīgajiem un pašai izdzīvīgajiem priekštečiem, kas ieročiem rokās devās smagā un nevienlīdzīgā cīņā, lai izcīnītu un nosargātu Latvijas valsti Brīvības cīņu laikā (1918.-1920.).

Karte ir veidota, lai attēlotu, kur dabā atrodami Brīvības cīņām veltītie pieminekļi un piemiņas vietas, kopumā 91. Kartes pielikumā ir informatīvais buklets, kas sniedz vispārīgu ieskatu pieminekļu un piemiņas zīmju tapšanas un atklāšanas vēsturē, kā arī informē par katra objekta atrašanās vietu. Karte un minētais buklets tapis, izmantojot J.Lismaņa fundamentālo pētījumu „Kauju un kritušo karavīru piemiņai 1915. – 1920”.

Kartē attēlotas arī mūsu sabiedroto - Igaunijas, Polijas un Lietuvas kritušo karavīru piemiņas vietas.